

EEN ZONNESTRAAL IN DE DUISTERNIS

Thijmen Tiersma

‘Ons gezamenlijke reisje naar het land van port en zon verliep destijds zó gunstig dat het haast niet beter kon’, constateerde J. Miedema tevreden in het verslag van de gymnastiekreis naar Lissabon in maart 1953. Hij was de organisator van deze trip die door een groep turnsters en hun begeleiders van het Koninklijk Nederlandsch Gymnastiek Verbond gemaakt werd. De aanleiding was treurig, want de reis werd ondernomen om geld in te zamelen voor de slachtof-

fers van de watersnoodramp van eerder dat jaar. In dit artikel wordt de missie naar Lissabon beschreven aan de hand van het reisverslag van C.H.J. ‘Kurt’ Meyer. Miedema prees het verslag indertijd zeer aan: “t Reisverhaal van de Heer Meyer geeft een zeer getrouw verslag van wat allemaal gebeurde van uur tot uur, van dag tot dag. De lezing zij U aanbevolen, ‘k Hoop dat U, als ik, geniet van de wijze waarop Meyer ‘t Lissabonse reisje ziet.’²

Overzichtkaartje watersnoodramp 1953. Bron: Wikimedia Commons.

¹ Dit artikel kwam tot stand in het kader van een stage bij het project ‘Sportbonden, sportclubs en sportperiodieken in Nederland’ van het KNAW-Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis in Amsterdam. Mijn dank gaat uit naar Michel van Gent voor het begeleiden van mijn stage en het leveren van commentaar bij dit artikel. Ook wil ik de Koninklijke Nederlandse Gymnastiek Unie (KNGU), in het bijzonder het documentatiecentrum, bedanken voor alle medewerking.

² Meyer, C.H.J. *Onze Dames turnden. De reis van het dameskeurkorps en Kracht en Vriendschap Amsterdam naar Lissabon van 11-14 maart 1953*. [S.l.: s.e.]: 1953. Het reisverslag is aangevuld met interviews met John Tielrooij, toenmalig lid van Kracht en Vriendschap uit Amsterdam, en deelnemster Sieni Muskee. In het vervolg zal enkel voor citaten die niet uit het reisverslag afkomstig zijn een noot worden opgenomen. De gebruikte foto's stond Muskee voor gebruik af aan het documentatiecentrum van de KNGU.

In de nacht van 31 januari op 1 februari 1953 werd Nederland getroffen door een grote watersnood-ramp.³ Uitzonderlijk hoog water deed tal van dijken in Zeeland, Zuid-Holland en Noord-Brabant breken, waardoor grote gebieden onder water kwamen te staan. De schade was enorm: er verdronken 1836 mensen en nog eens 100.000 mensen moesten geëvacueerd worden.

Door het nachtelijke tijdstip en gesneuvelde telefoonverbindingen drong de omvang van de ramp maar moeizaam tot de rest van Nederland door. De plaatselijke hulpverlening was toen al wel op gang gekomen, maar deze hulp van het eerste uur was slechts voor weinigen weggelegd. Velen hadden noodgedwongen werkloos bij de radio moeten aanhoren, hoe de eerste hulpverlening op gang kwam. Bij die mensen leek, zo constateerde Prins Bernhard eind 1953 als voorzitter van het Nationaal Rampenfonds, het onwrikbaar voornemen te zijn gegroeid om op een of andere wijze te helpen.⁴

Terwijl het Rampenfonds, al in 1925 opgericht naar aanleiding van een wervelstorm in Borculo, de geldinzameling coördineerde, stroomden bij het Rode Kruis in de eerste dagen na de ramp de hulpgoederen massaal binnen. Zo was na twee weken meer dan het tienvoudige aan benodigde kleding opgehaald, ondanks de oproep van 4 februari om tot nader order niets meer toe te zenden.⁵ Die oproep bleek ook niet besteed aan landen van over de hele wereld die schepen vol hulpgoederen zonden, als teken van de toegenomen internationale solidariteit na de Tweede Wereldoorlog. Al snel had niemand meer vat op alle goedbedoelde hulp.⁶

Acties uit de sport

Vanuit de sportwereld werden ook acties opgezet voor de slachtoffers van de watersnood. Tal van bonden riepen hun leden op om financiële en materiële hulp aan clubs in het rampgebied te geven. De Koninklijke Nederlandse Voetbalbond schonk de recette van Nederland-Denemarken aan het Rampenfonds. Deze interland werd op 7 maart in Rotterdam gespeeld en ging met 1-2 verloren.⁷

Ook het Koninklijk Nederlandsch Gymnastiek Verbond (K.N.G.V.) bleef niet achter. Bondsvoorzitter Th. W. Aalbers moedigde in het officiële orgaan *Het*

Turnblad verenigingen aan om gedupeerde clubs tijdelijk te adopteren. Wel werd nadrukkelijk gevraagd het Verbond op de hoogte te stellen van hulpacties om op die manier een hulpverleningschaos te voorkomen.⁸ Zo werd de in moeilijkheden verkerende gymnastiekvereniging Rust Roest uit Zierikzee geadopteerd door Medioburgum uit Middelburg. Afgesproken werd dat uit evacuatie terugkerende leden door de Middelburgers geholpen zouden worden aan gymkleding.⁹

In het volgende nummer van het tweewekelijkse blad werden de eerste inzamelingsacties al vermeld. Zo werd in Den Haag een gymnastiekavond georganiseerd 'die – de krap toegemeten tijd in aanmerking nemend – in het algemeen op een zeer behoorlijk peil stond'. Ondanks een teleurstellende opkomst slaagde men er toch in vijfhonderd gulden voor het Nationaal Rampenfonds te bestemmen.¹⁰

Het bestuur van het K.N.G.V. besloot de uitnodiging 'als een vriendelijk bevel' te aanvaarden.

Grote haast

Dat het gymnastiekverbond ook buiten de eigen landsgrenzen geld kon inzamelen, dankte het aan de Portugese Vereniging van Vrienden van Nederland. Deze vereniging had het plan opgevat om geld in te zamelen door een speciale inzamelingsavond met Nederlandse sporters in Portugal. De uitnodiging kwam eind februari bij het K.N.G.V. binnen via J. Miedema, hoofd lichamelijke opvoeding en sport bij het ministerie van Onderwijs, Kultuur en Wetenschappen. Het Verbond was druk bezig met de voorbereiding van de Gymnaestrada, een groot internationaal gymnastiekevenement dat die zomer in Rotterdam gehouden zou worden. Het bestuur besloot de uitnodiging 'als een vriendelijk bevel' te aanvaarden, want de invitatie bood een uitgelezen mogelijkheid om in een ver, onbekend land propaganda te maken.

Voor de organisatie van de reis was maar weinig tijd, aangezien de avond gepland was op 12 maart in Lissabon. Toch was het doel van de reis 'meer dan alleen een beetje turnen'. Het moest een dankbetuiging worden voor de door Portugal geboden hulp en

3 Slager, Kees. *De Ramp. Een reconstructie van de watersnood van 1953*, 10^e druk. [Amsterdam]: Olympus, 2017, 7.

4 *Dank U. Verslag van de werkzaamheden van het Nationaal Rampenfonds over het jaar 1953*. Den Haag: Nationaal Rampenfonds, 1953, 2.

5 Slager, *De Ramp*, 349-351.

6 'De ramp en de gulle gevers.' Uitzending Andere Tijden Sport (28 januari 2003), online op: <http://anderetijden.nl/aflevering/519/De-ramp-en-de-gulle-gevers> (3 april 2017).

7 Emmenes, Ad van. *Neerlands Voetbalglorie. Alle interlands van 1905 tot heden*, 6^e druk. Amsterdam: Nieuwe Wijken/Omega boek, 1980, 222-223.

8 Aalbers, Th. W. 'Helpt de turnverenigingen, die door de ramp zijn getroffen.' *Het Turnblad. Orgaan van het Koninklijk Nederlandsch Gymnastiek Verbond* 32 (13 februari 1953): 26.

9 'Hulp in Nood.' *Het Turnblad* 32 (3 juli 1953): 107.

10 G., A. de. 'Haagse turnkring in actie voor Nationaal Rampenfonds.' *Het Turnblad* 32 (27 februari 1953): 38.

tegelijkertijd konden vriendschapsbanden worden aangehaald in een tijd dat Nederland uit haar vooroorlogse isolement kroop.¹¹

Nog voordat het gymnastiekverbond op de hoogte was van de reis, waren er op het ministerie al de nodige voorbereidingen getroffen. Zo moesten er geschenken geregeld worden voor hoogwaardigheidsbekleders en werd er een sponsor binnengehaald voor de reis- en goederenverzekering.

Het K.N.G.V. was verantwoordelijk voor het gymnastiekgedeelte. Naast het regelen van reispapieren en turntoestellen, moesten er bovenal turnsters worden gekozen. Olympisch deelneemster Dini Krul-van der Nolk van Gogh, oudgediende Betty

De keurturnsters, begeleider C.H.J. 'Kurt' Meyer en piloten voor het hotel in Portugal. Foto: Sieni Muskee.

Hoekstra, Jo Boelhouwer en Riet Prinz mochten mee. Sieni Muskee, in 1949 op 18-jarige leeftijd jeugdkampioene, was ook één van de vijf gelukkige keurturnsters. Zij kreeg pas kort van tevoren te horen dat ze mee mocht: 'Ik hoor mijn ouders nog zo zeggen "Ja, maar..."'. Deelname aan de reis betekende tijdelijk geen inkomsten uit de gymles die zij gaf. Een jaar eerder had ze om die reden kwalificatie voor de Olympische Spelen in Helsinki laten schieten, maar uiteindelijk besloot Muskee wel mee naar Lissabon te gaan.¹²

Ook zes turnsters van Kracht en Vriendschap werden uitgenodigd. Volgens John Tielrooij, later bondsvoorzitter, maar in 1953 'nog maar een gewoon lid' van de Amsterdamse vereniging, leefde de deelname niet echt binnen de club. Het was zeker geen 'toppertje', maar men vond het 'wel leuk voor die dames'. De organisatie ging dan ook buiten de club om.¹³ Oorspronkelijk was Aspasia uit Rotterdam

als toonaangevende vereniging op het gebied van ritmische gymnastiek voor de reis benaderd, maar de Rotterdamse vereniging zegde af. Daardoor mochten Yvonne Harmsen-van der Wal, Johanna Hassoldt, Geertruide Rijllart, Elisabeth Schey van der Hout, Paulina Bakker en Cornelia de Koning hun koffers gaan pakken.

Dat juist Portugal zo betrokken was bij de ramp lijkt alleen al vanwege de geografische afstand vreemd. Toch was het dat niet. De Portugezen identificeerden zich sterk met Nederland. In het programmaboekje bij de demonstratie viel te lezen dat 'met hart en ziel, maar ook met weemoed' werd meegeleefd in de strijd 'tegen een gemeenschappelijke vijand'. Ook Portugal was namelijk 'eeuwenlang verontrust door de zee'.

Zwemvest

Op dinsdag 10 maart was het dan eindelijk zover. De avond voor vertrek werd er verzameld in een Haags hotel. De keurturnsters brachten hun begeleider Kurt Meyer mee en namens Kracht en Vriendschap gingen begeleider Marius Kruyne en begeleidend pianiste Lien Bloeme mee. Ook organisator Miedema, zijn secretaresse Annie de Groot en Jo Sommer als afgevaardigde van het Verbond behoorden tot de groep.

Na een moeizame nacht – maar rusten was belangrijk en 'discipline moet er nu eenmaal zijn' – vertrok de delegatie in de vroege ochtend van 11 maart naar vliegveld Valkenburg. Daar stond pers te wachten, maar het lijkt er op dat de reis een beetje ondersneeuwde in de inzamelingschaos. In het *Algemeen Handelsblad* en de *Leeuwarder Courant* verschenen berichtjes over de inzamelingsavond in Lissabon.¹⁴ De *Nieuwe Leidsche Courant* deed verslag van het vertrek, maar had vooral oog voor het laadruim vol bloemen die de export moesten vergroten.¹⁵

Voor Sieni Muskee betekende de reis naar Lissabon haar eerste vliegreis, maar 'je was jong, dus dat deed je gewoon'.¹⁶ Bij het opstijgen van de militaire Dakota werd menigeen 'wit om de neus' en er moest zelfs iemand worden vastgehouden, omdat hij of zij, verslagschrijver Meyer noemt geen namen, te dik was voor het sluiten van de riem.

Het uitzicht vanuit het vliegtuig was indrukwekkend, maar vanwege de kleine raampjes moesten de turnsters zich wel in bochten wringen om ervan te

11 Meer over sport en internationale betrekkingen in: Bos, Bob van den. *Olé, we are the champions! Sport en Internationale Betrekkingen*. Den Haag: Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael', 1988, 19-23.

12 Interview met Sieni Muskee op 6 april 2017.

13 Interview met John Tielrooij op 31 maart 2017.

14 'Gymnasten en turnsters voor het Rampenfonds naar Lissabon.' *Algemeen Handelsblad* (6 maart 1953); 'Nederlands feest in Lissabon.' *Leeuwarder Courant* (10 maart 1953).

15 'Dakota van Valkenburg brengt bloemen naar Lissabon.' *Nieuwe Leidsche Courant* (11 maart 1953).

16 Interview met Sieni Muskee op 6 april 2017.

Olympisch deelnemster Dini Krul-van der Nolk van Gogh met haar favoriete piloot. Foto: Sieni Muskee.

kunnen genieten. Gezien hun lenigheid was dat echter geen enkel probleem. De sfeer in het vliegtuig was uitgelaten, maar het vliegen over het verdronken land zorgde ook voor een dubbel gevoel: 'Wij hebben allen gedaan wat wij moesten doen, helpen zoveel als in ons vermogen lag. Dat was menselijk. Laten wij dan elkaar maar vergeven, dat wij ook op dit moment gewoon menselijk zijn en ons niet los kunnen maken van de stemming van het ogenblik.'

De overstroomde gebieden waren inmiddels achtergelaten, maar ook in het vliegtuig had men zorgen over het water. Gevreesd werd voor de 'Atlantische Oceaan, waar reeds zo vele schepen verongelukt waren'. Hoe zou dat moeten wanneer het vliegtuig onverhoopt zou dalen? Een zwemvest-demonstratie maakte aan die waterangst van een andere orde snel een einde.

Vlak voor de landing werd het vliegtuig grondig opgeruimd, want het wereldwijd heersende beeld van 'Nederlandse netheid' moest natuurlijk wel bevestigd worden. De dames hadden sowieso niet stilgezeten, want op de kostuums moesten tijdens de vlucht nog emblemen genaaid worden. Wie anders dan de dames konden dat werk doen, want zo merkt Meyer in het verslag met een knipoog op: 'Waarvoor waren zij anders meegenomen?'

Dubbeldekker

De eerste gedachten bij het horen van het reisplan waren 'ach dat gaat toch niet door' en 'wat een onwaarschijnlijk verhaal hang je mij nu op'. Met het concreter worden van de plannen kwamen vervolgens Bosatlassen en reisbureaufolders boven tafel. De vliegreis was indrukwekkend geweest, maar eenmaal aangekomen in Portugal duizelde het de reisdeelnemers, ondanks enige voorbereiding, helemaal van alle indrukken.

Het gezelschap werd ontvangen door de Portugese

In de Nederlandse pers kreeg de demonstratie in Lissabon nauwelijks aandacht.

Vereniging van Vrienden van Nederland, instigator achter deelname van Nederlandse sporters aan de reis. Voor de turnsters waren er bloemen en iedereen ontving een monsterflesje port. Vervolgens werd er een busreis gemaakt. De bovenste verdieping van de bus – 'wij waanden ons in Londen, want ook hier reden dubbeldekkers' – werd in beslag genomen voor het beste uitzicht. Vrouwen met manden vol etenswaren op het hoofd maakten indruk: 'Het is wel een methode om rechtop te leren lopen.' Rijdend langs de Taag leverde een onderzeeboot het bewijs 'dat Portugal paraat was'.

Voor de thuisblijvers werd een radioboodschap opgenomen, waarna er 's avonds voor Portugese begripen al vroeg werd gedineerd. Het eerste hapje eten liet dan ook even op zich wachten, maar intussen smaakte de wijn goed. Voor de dames was dat nog taboe, maar enkelen konden toch niet laten ervan te proeven.

Er moest natuurlijk 's avonds ook nog getraind worden voor de demonstratie. De delegatie toog naar het Coliseu dos Recreios, een groot circus met in het midden een piste. De trainingen verliepen moeizaam, daar naar Nederlandse maatstaven de vloer en de begeleidende piano te wensen over lieten. Ondanks de stress daarover werd, soms met moeite, geprobeerd deze culturele verschillen voor lief te nemen. De keurturnsters waren ondertussen na een toch vermoeiende dag 'niet van de brug af te slaan'. Sommige ritmische turnsters hadden het moeilijker met de omstandigheden: 'O jé, die heeft Portugese port gedronken. Als zij maar even moet draaien of omhoog kijkt, ligt zij meteen twee meter uit de richting.'

De uitvoering

Op 12 maart vond 's avonds de demonstratie plaats voor 4500 man publiek, waaronder de nodige hoogwaardigheidsbekleders, zoals de vrouw van de president van Portugal en de Nederlandse ambassadeur E.N. van Kleffens. Van Kleffens was eerder die dag tijdens een bezoek van de turndelegatie nog onderscheiden met een erespeldje van het K.N.G.V., waarop hij de hoop uitsprak als jongste lid van het Verbond die avond geen reuzendraai te hoeven maken.

Einde van de turndemonstratie in Lissabon. Foto uit het reisverslag van Kurt Meyer.

De keurturnsters traden op in de ringen en op balk, terwijl de ritmische groep bal-, hoepel- en kaatsoefeningen etaleerde. De ritmische gymnastiek, volgens Tielrooij destijds zelfs in Nederland nog een 'prenatale activiteit' in verhouding tot het toestelturnen, en ook het ringenzwaaien waren in Portugal onbekend. 'Veel toeschouwers griezelden bij de hoge afsprongen, die – zoals wij dat gewend zijn – tot in de perfectie werden uitgevoerd.' Het enthousiaste publiek deed de Nederlanders vrezen dat de tribunes zouden instorten. Olympisch deelnemster en veelvuldig Nederlands kampioene Dini Krul vond het zo mooi dat ze tijdens de volksliederen en het opmarcheren met de Nederlandse vlag 'heus even huilen' moest.¹⁷

Het was zeker geen 'toppertje', maar men vond het 'wel leuk voor die dames'.

De Portugezen deden ook hun uiterste best, zowel in de piste – 'er is daar een Noordelijke invloed op hun werkwijze te bespeuren' – als bij het verkopen van Nederlandse waar voor het verhogen van de opbrengst. Tijdens de pauzes verkochten Portugese

meisjes namelijk Haagse hopjes, Delfts blauw en tulpen. De tengere meisjes liepen in speciaal op hun maat aangepaste Nederlandse klederdracht. Tijdens de repetities hadden de meisjes namelijk nog lopen ruilen op zoek naar passende kledingstukken. Speciale combinaties van Groningse japons, Volendammer mutsjes en Zeeuwse bloedkoralen kettingen waren bij elkaar 'geflantst'. Dat kon natuurlijk niet.

Nagenietend van een geslaagde demonstratie smaakte de Hollandse borrel best, maar de likeur erna kreeg bij Amsterdammer Kruyne 'ruzie met het eerder genoten edeler vocht'. Na een korte nacht stapte het gezelschap op vrijdagmiddag weer in hun vliegtuig voor de terugvlucht. Het werd vanwege de mist een spannende vlucht met tussenlandingen in Bordeaux en een extra overnachting in Parijs, maar op zaterdagmiddag landde het toestel veilig op Valkenburg.

Eindbalans

Uit het reisverslag komt naar voren dat alle deelnemers het een prachtige en geslaagde missie vonden, ondanks de treurige aanleiding voor de trip. De uitnodiging voor deelname aan de Portugese inzamelingsactie kwam destijds als 'een zonnestraal in de duisternis' gezien de omvang van de watersnood. De Nederlandse ambassadeur liet naderhand weten dat het een reis van betekenis was geweest. Niet

¹⁷ Krul, Dini. 'Onvergetelijke momenten uit mijn loopbaan.' *Het Turnblad* 33 (16 juli 1954): 108.

alleen om de waardering van Nederland te tonen voor de geboden Portugese hulp, maar ook uit oogpunt van Nederlandse propaganda. De spectaculaire reiswijze met een militair vliegtuig droeg daar volgens de ambassadeur ook zeker aan bij.

In de Nederlandse pers kreeg de demonstratie in Lissabon nauwelijks aandacht. Dat kwam ongetwijfeld door de spectaculaire wedstrijd tussen Nederlandse profs in het buitenland en een Frans gelegenheidselftal op 12 maart in het Parc des Princes in Parijs. Nederland won met 1-2 en dat kon rechtstreeks op de radio worden beluisterd. De wedstrijd riep zoveel enthousiasme op, dat de acceptatie van betaald voetbal in Nederland niet lang meer op zich zou laten wachten.¹⁸ Alleen de *Leeuwarder Courant* plaatste op 17 maart – vijf dagen na de demonstratie – een verslag, gebaseerd op de ervaringen van de Leeuwarder keurturnster Betty Hoekstra.¹⁹

Zelfs binnen het K.N.G.V. kreeg de reis naar Lissabon weinig aandacht, want daar stond de eerste editie van de Gymnaestrada in Rotterdam centraal. Enkele weken na de watersnoodramp werd iedereen in het officiële orgaan alweer opgeroepen mee te werken aan de voorbereiding van deze 'wereld-gymnastiekgebeurtenis'.²⁰ In het jaarverslag over 1953 werd de Gymnaestrada 'vanzelfsprekend' het hoogtepunt van het jaar genoemd, terwijl de 'gala-avond te Lissabon' op diezelfde bladzijde slechts kort

gememoreerd werd.²¹ De Gymnaestrada was een 'grootse internationale demonstratie' geweest waarop het Verbond zeer trots was vanwege het ontbreken, in tijden van 'wedstrijdrazernij', van een wedstrijdelement. Er waren geen prijzen of medailles en zelfs werd geen enkele gymnast met name 'genoemd, verheerlijkt of verafgoed'.²²

Van Kleffens sprak de hoop uit dat hij als jongste lid van het Verbond die avond geen reuzendraai zou hoeven maken.

De deelnemers aan de reis naar Lissabon zullen daar misschien anders over hebben gedacht. Zij beleefden 'drie zeer goede dagen', die ze niet snel zouden vergeten. Relaties op gymnastiekgebied waren van 'niets tot nauw aangehaald' en ook de banden tussen Nederland en Portugal zou de reis met sport als verbindend element goed hebben gedaan. Over de uiteindelijke opbrengst van de trip is niets bekend. Vermoedelijk heeft de Portugese organisatie het geld rechtstreeks aan het Rampenfonds overgemaakt, want zowel in het reisverslag als in het financiële verslag van het K.N.G.V. over 1953 wordt geen bedrag genoemd.

18 Van Emmenes, *Neerlands Voetbalglorie*, 229-230.

19 'Leeuwarder keurturnster oogstte grote successen in Lissabon.' *Leeuwarder Courant* (17 maart).

20 'Er is haast bij. Massale bondsmedewerking aan de Gymnaestrada.' *Het Turnblad* 32 (27 februari 1953): 35.

21 Koninklijk Nederlandsch Gymnastiek Verbond. *Jaarboek 1953*. [S.l.: s.e.], [1954]: 7. In *Het Turnblad* kreeg de reis wel enige aandacht. Het nummer van 27 maart 1953 bevatte een verkorte versie van het door Meyer geschreven reisverslag.
22 Ibidem, 15

De voltallige turnploeg + begeleiders voor het hotel. Foto: Sieni Muskee.